

Albert Bastardas i Boada

Fer el futur

Sociolingüística, planificació
i normalització del català

Editorial Empúries
Barcelona

El conjunt d'estudis que segueixen han estat reunits en aquest llibre amb la finalitat essencial de posar-los a fàcil disposició de les persones interessades en les qüestions sociolingüístiques, en especial les que afecten l'àrea catalana. Són, però, treballs més aviat potser de reflexió acadèmica i «tècnica» que no pas textos combatius que cerquin per ells mateixos el canvi d'una situació. La seva especificitat, doncs, és que toquen una problemàtica altament sentida en aquest país com d'interès públic i, en conseqüència, necessitada d'informació i d'elements conceptuals que puguin permetre als ciutadans de pensar-hi amb els màxims rigor i claredat. En concret, la preocupació pel futur de la llengua catalana s'ha convertit darrerament de nou en tema d'actualitat, i no sense raó, donada l'evolució global en els aspectes que hi són determinants.¹

Sobre tot aquest debat dels darrers mesos potser cal aclarir que, paradoxalment —però només en apariència—, els arguments fonamentals de les posicions que semblen estar en discussió són tots dos certs, com es pot inferir dels textos aquí inclosos. És a dir, que el castellà és cada dia més present en l'ús lingüístic informal dels joves avui residents a Catalunya és tan cert com l'afirmació que el català és també cada dia més present en importants

1. Prats, M., A. Rafanell & A. Rossich, *El futur de la llengua catalana*. Barcelona: Ed. Empúries, 1990.
Vallverdú, Francesc, *L'ús del català: un futur controvertit*. Barcelona: Edicions 62, 1990.

Coberta: Enric Satué

© 1991: Albert Bastardas i Boada

Drets exclusius d'edició:

Editorial Empúries, S. A., Hercegovina, 27, 08006 Barcelona

Primera edició: setembre de 1991

ISBN: 7596-312-9

Dipòsit legal: B. 32.140 - 1991

Impress a Nova-Gràfik, S.A., Puigcerdà, 127, 08019 Barcelona

funcions de la comunicació social, sense que tampoc hi hagi necessàriament contradicció entre una i altra asserció. Els dos arguments pertanyen a nivells d'anàlisi diferents, de fet complementaris. El català avança en les comunicacions institucionalitzades —en especial les controlades per la Generalitat— d'on havia sortit a causa de l'estat de subordinació política total de la comunitat catalana i, alhora, el castellà avança en les comunicacions individualitzades, gràcies fonamentalment al major índex de natalitat de la població d'origen immigrat respecte de la d'origen autòcton, si més no en els primers temps de la residència d'aquella a Catalunya. Els dos fenòmens, doncs, responen a causes diferents, d'actuació, però, simultània.

Sigui com sigui, el fet que demolingüísticament el grup que té el català com a llengua primera hagi deixat de ser majoritari en l'estrat juvenil i infantil de Catalunya és un esdeveniment de primera magnitud que de cap manera pot ser ignorat si es pretén la normalització —i, doncs, l'estabilitat futura— del codi autòcton. Confirmat aquest fet, la urgència de l'avenç del català en les comunicacions públiques i formals —que ocuparia ara si no hagués estat per la llarga situació de subordinació política— esdevé molt més peremptòria si es vol arribar algun dia a capgirar l'actual situació en el pla de les comunicacions informals dels individus —decisives en la continuïtat «natural» de les llengües.

L'adequada comprensió d'aquests processos socioculturals globals i la reflexió sobre l'elaboració i l'execució de les polítiques que puguin intervenir-hi són, doncs, els objectius fonamentals dels estudis aquí reunits. El lector sabrà perdonar les diferències d'estil i les repeticions innecessàries que hi puguin haver —absents amb tota probabilitat si el llibre hagués estat escrit com una unitat— que no hem eliminat, però, atenent al criteri de no retocar els articles que ja havien estat publicats sencers. Que la població actual del país es beneficiï de les cabòries i pensaments que es couen a les seves universitats, que també hi pensi i hi digui la seva, és el màxim desig d'aquests fulls.

Població autòctona i relacions intergrupals a Catalunya*

1. INTRODUCCIÓ AL PROBLEMA

Els processos de normalització lingüística actualment en marxa en la península Ibèrica constitueixen importants experiències sociolingüístiques d'enorme interès científic tant des de l'angle aplicat com des del teòric. Mentre els organismes conductors dels processos necessiten fonaments teòrics clars i precisos per tal d'orientar les seves intervencions, la sociolingüística com a disciplina científica demana una constant anàlisi i reflexió sobre les diferents situacions existents a fi d'avançar en el coneixement profund i generalitzat d'aquesta àrea de la realitat. Teoria i pràctica es mostren en aquest cas, com en molts d'altres, estretament interrelacionades i mútuament necessitades.

La situació sociolingüística actual a Catalunya ofereix multitud de potencials aportacions teòriques i pràctiques. Dins d'aquesta interessant gamma hem seleccionat el problema de la modificació planificada dels comportaments lingüístics interpersonals del conjunt ètnico-lingüístic autòcton en les seves relacions habituals amb els nombrosos individus d'origen no-català residents actualment a Catalunya. Es tracta d'una qües-

* Comunicació presentada al *Simposium on Code-Switching* de l'European Science Foundation (Barcelona, 21-23 de març de 1991). És una reelaboració de l'article «Sobre el 'bilingüisme passiu'» publicat a *Revista de Catalunya*, 31 (juny 1989).

tió de plena actualitat en aquest país i alhora potser no suficientment estudiada encara en el pla internacional.

Donada la gran importància que en l'evolució lingüística de les situacions d'encontre intercomunitari en un mateix territori pot tenir precisament la norma de comunicació que s'estableixi entre els dos conjunts humans, aquest fenomen ha estat objecte de l'atenció dels organismes de política lingüística de Catalunya, els quals han assajat d'intervenir en la seva modificació a causa de la seva configuració majoritària actual, desfavorable per a l'idioma de la població autòctona. És, doncs, precisament aquest fet d'intent conscient d'intervenció dels poders públics sobre el comportament lingüístic interpersonal i, pel que sembla, els pobres resultats obtinguts per aquestes accions governamentals, el que ens ha portat a centrar l'atenció sobre aquest fenomen encara poc aclarit de la persistència i del canvi dels comportaments lingüístics. El nostre enfocament va dirigit, doncs, a aquests dos aspectes aparentment oposats però que han de ser tractats probablement alhora i de forma integrada donada la seva estreta connexió i interdependència (Nisbet, 1982). En aquest tipus de problemàtica dues qüestions —d'acord amb Watzlawick *et alii* (1975)— es plantegen simultàniament: 1. Com persisteix la situació no volguda?, i 2. Què cal fer per canviar-la?

2. SITUACIÓ ACTUAL I CAUSACIÓ HISTÒRICA

L'actual procés de normalització lingüística emprès a Catalunya d'ençà de l'acabament de la situació política autoritària anterior (vg. Bastardas, 1986, 1987 i 1989) ha anat duent a terme avenços importants per al català en el pla de les comunicacions *institucionalitzades* —com ara al sistema educatiu, a l'administració pública autonòmica i local, a la televisió i a la ràdio, etc.—, però menys en canvi en el de les comunicacions orals interpersonals un-a-un. El centre de la problemàtica se situa,

especialment, en les relacions que els autòctons de llengua primera catalana sostenen amb aquells individus de llengua primera castellana —majoritàriament procedents dels moviments migratoris d'altres zones d'Espanya— que no usen habitualment la llengua catalana en les seves comunicacions intergrupals. Tal com ha anat evolucionant la situació, sembla ser que, en aquests casos, l'ús del castellà per part d'ambdós interlocutors és encara el comportament més freqüent i majoritari.

Fora d'una minoria conscienciada sociolingüísticament i militant de la llengua que probablement manté a Catalunya l'ús exclusiu del català en totes o quasi totes les situacions i davant de qualsevol interlocutor, el comportament més habitual, doncs, de la població autòctona en el conjunt dels seus àmbits socials sembla ser encara el de parlar en castellà, en general, a qualsevol persona que sigui *percebuda* i *considerada* com a no-parlant del català (Boix, 1989 i 1990; Tuson, 1985 i 1990). Aquesta norma inclou tant aquells individus desconeguts que són interpel·lats en català i responen en castellà com aquells altres ja coneguts que, capaços ara de parlar el codi dels autòctons, no l'usaven en els encontres inicials en què es va establir una relació que després es convertiria en freqüent. Així, podem ja trobar avui a Catalunya nombrosos individus de llengua primera castellana que, d'acord amb la seva evolució lingüística en el moment de l'encontre, són adreçats per alguns catalans en català i per altres en castellà, segons, probablement, la llengua en què ells, els al·lòctons, van respondre als autòctons en les interaccions inicials en què es va establir la norma d'ús que se seguiria entre els dos individus. Aquesta norma d'ús lingüístic intergrupals inclou també —especialment a Barcelona i la seva àrea metropolitana— aquells casos de papers socials o professionals percebuts com a ocupats generalment per individus que no parlen en català, com ara cambrers, taxistes, policies, fills de pares immigrants categoritzats com a no-catalanoparlants, fins i tot desconeguts amb qui et trobes al carrer, etc., als quals la població autòctona tendeix ja a adre-

çar-se inicialment en castellà. En aquest tipus de situacions es poden produir aleshores converses en castellà entre els propis membres del grup autòcton de llengua primera catalana, tot i que, de vegades, però, poden ser reconduïdes cap al català si un o tots dos interlocutors deixen de *considerar* l'altre com a no-catalanoparlant (per l'accent que tingui en castellà, perquè diu alguna expressió en català, etc.).

Aquesta situació és fruit evident dels contextos històrics en què s'han anat produint els successius encontres entre autòctons i al·lòctons, generalment marcats per una absència del català en els àmbits institucionalitzats, reemplaçat per l'ús del castellà, en especial en el sistema escolar, en els mitjans de comunicació i en l'administració, fet que produïa una bilingüïtzació en més o menys grau dels catalans i, de retruc, conservava una monolingüïtzació —també diversa en grau segons els individus i els seus entorns— de la població immigrada de llengua primera castellana. En aquests contextos, la substitució intergeneracional va anar igualment afavorint l'avenç de la bilingüïtzació dels catalans en castellà més que no pas la dels immigrants en català, fet, aquest darrer, que alhora actuava retroactivament de nou sobre la pràctica del castellà per part dels autòctons i n'aprofundia la seva col·loquialització. El resultat d'aquesta dinàmica ha estat una situació caracteritzada per l'existència de molts més individus autòctons que parlen habitualment i amb naturalitat en castellà als al·lòctons que no pas de persones d'origen immigrant que parlen en català a les de procedència nativa. Amb el pas del temps, la norma d'usar el castellà —sense gaires problemes de competència i de fluïdesa per a les noves generacions autòctones— amb tots aquells individus categoritzats com a no-catalanoparlants ha esdevingut completament interioritzada i automatitzada i ha passat a ser vista com a plenament *natural* i pertinent. El comportament inicial, doncs, destinat a fer possible la comunicació amb els novinguts de llengua diferent es transformava —malgrat l'augment gradual de coneixement del català, si més no en el

pla de la comprensió, per part dels individus al·lòctons— en àmplia expectativa social consagrada pel costum, amb totes les conseqüències que per al canvi d'aquestes normes de comportament això significa.

La importància que per a l'evolució global del procés de normalització podia tenir aquest ús tan considerable del codi al·lòcton per part dels catalans en les relacions orals produïdes en el territori propi va ser vista pels organismes responsables de l'execució de la política lingüística a Catalunya, els quals han intentat, a través de diverses campanyes públiques, de conscienciar la població sobre aquest tema i han proposat el seguiment de l'anomenada *conversa bilingüe* —cadascú parla en la seva llengua primera— per tal de reduir, així, el grau d'ús del castellà per part dels autòctons i d'impulsar alhora el contacte amb el català en el cas dels immigrants. Malgrat, però, les diferents accions realitzades i les declaracions continuades dels encarregats de la política lingüística del país en favor d'aquesta tipologia d'ús lingüístic, no sembla que s'hagi produït pas un canvi generalitzat en la norma d'ús intergrupal del conjunt autòcton malgrat el que podia fer pensar l'existència d'un alt grau de suport al procés de recuperació nacional i el control absolut del govern català per part de partits polítics favorables a aquest procés de reconstrucció cultural.

3. INTERVENCIÓ PER AL CANVI I EL FENOMEN DE LA PERSISTÈNCIA

A part de les disposicions generals de canvi dels usos lingüístics del sistema educatiu i de l'administració autonòmica favorables al català, de la creació de mitjans de comunicació de masses en aquesta llengua, i d'altres accions sobre l'administració local i sobre sectors puntuals d'activitats culturals i econòmiques, el govern català va dur a terme campanyes destinades especialment a canviar els comportaments orals de la

població, com ara les centrades entorn dels missatges «que es parli en català en aquest lloc, depèn de vostè» o «en català, per respecte a un mateix i als altres». Tot i que el grau de canvi que aquestes intervencions hagin pogut aconseguir és desconegut, sí que sembla possible d'afirmar —basant-nos en els encara pocs estudis existents i en impressions personals— que, en tot cas, aquest canvi és de naturalesa lenta i no és pas massiu. El nombre dels individus que sostenen *converses bilingües* no sembla ser pas avui gaire gran i sí, en canvi, continua essent encara altament nombrosa en les interaccions un-a-un l'adaptació força automàtica al castellà de l'interlocutor, tot i que aquest darrer ja pugui entendre ara amb facilitat el català. Per què es dona aquesta persistència a parlar en castellà als no-catalanoparlants, quan, en canvi, la comprensió seria ara perfectament possible en la gran majoria dels casos? Per què és tan lent el canvi? Les qüestions, doncs, coincideixen amb el que Bourhis (1984) es plantejava en el cas del francès i l'anglès a Quebec, quan trobava que els francòfons seguien encara la norma d'adaptar-se lingüísticament als anglòfons després dels importants esforços governamentals per augmentar l'estatus del francès a Quebec.

Tot i que les situacions de Quebec i Catalunya són diferents en aspectes importants, ens trobem probablement en ambdós casos davant del poderós fenomen social general de la perpetuació de rutines, hàbits i funcions propi del conservadorisme de la vida quotidiana dels humans (Nisbet, 1979). En aquest marc, examinem a continuació, i a títol exploratori, algunes hipòtesis sobre possibles factors que puguin explicar aquestes evolucions sociolingüístiques.

3.1. Subconsciència i funcionalitat

Una causa important que podria explicar en bona part el fenomen de la persistència de comportaments establerts sota

contextos que posteriorment han estat modificats és, amb tota probabilitat, el mateix caràcter subconscient de moltes conductes socials, i, en especial, de les lingüístiques (Bourdieu, 1982; Gumperz, 1985). Decidida una norma d'actuació social en resposta a una problemàtica determinada, aquella esdevé rutinitzada i subconscient, de manera que no s'hi dedicarà atenció altra vegada fins que alguna *crisi* que es presenti en el context ho provoqui. L'hàbit suspèn, doncs, el pensament conscient (Nisbet, 1982) i l'individu prendrà *consciència del caràcter deficient del seu dipòsit de coneixement únicament si una experiència nova no s'adequa a allò que fins ara ha estat considerat com l'esquema de referència vàlid pressuposat* (Schutz & Luckmann, 1977:29). Bona part de la població autòctona de llengua primera catalana no ha experimentat probablement cap *crisi* en el seu context pràctic que qüestionari de manera important la manera habitual de relacionar-se amb els individus que no parlen català. L'eficàcia i la funcionalitat sociocomunicativa de l'actual organització de l'ús lingüístic interpersonal entre els autòctons i els seus conciutadans d'origen immigrant és, generalment, total i no sembla que, de moment, tinguin prou força per a la gran majoria de la població altres factors d'ordre simbòlic i ideològic que puguin qüestionar l'actual ordre.

L'atenció es dedica, doncs, més al contingut que no pas al continent, tot i que el continent pot ser ideològicament valorat i altament apreciat. Pot ser, doncs, una situació típica d'una població que té comportaments que poden ocasionar conseqüències futures negatives per al seu propi idioma però que són mantinguts ja que funcionen perfectament en la circumstància pràctica habitual. Les campanyes de sensibilització dutes a terme fins ara no sembla que hagin tingut prou potència com per portar a les ments dels autòctons la necessitat del canvi d'uns comportaments instaurats en l'ordre quotidià amb enorme utilitat i eficiència en la interacció social. El conflicte, doncs, de triar un codi d'intercomunicació amb els no-catalanopar-

lants pot ser perfectament resolt amb una norma generalitzada i amb ple rendiment i sense coneixement conscient generalitzat que aquesta pràctica convingui ser canviada.

3.2. Avaluació conscient

Una altra part de la població, potser generalment més informada i a l'aguait dels mitjans de comunicació i més predisposada a pensar i a avaluar conductes personals, pot entrar en contacte amb els missatges governamentals i dedicar-hi alguna atenció, tot i que, de bona fe, pot jutjar que aquest canvi de comportament respecte als qui no parlen català no s'hauria pas de realitzar per tal com fóra una desconsideració i una manca d'educació envers les persones amb aquestes característiques. La mateixa llarga pràctica de parlar-los en castellà fa que no puguin arribar a concebre i a tolerar una situació en què ells haurien de parlar en català als no-catalanoparlants. Se senten, doncs, absolutament partidaris de continuar amb la seva actual conducta lingüística respecte a la població al·lòctona no bilingüitzada en el pla de l'expressió oral. El seu *habitus* exclou automàticament les conductes que puguin ser vistes com a anòmales (Bourdieu, 1980). Ignoren o no donen cap importància a l'anomalia que això representa per a la comunitat lingüística autòctona i als possibles resultats futurs del comportament majoritari actual.

Un altre subgrup del conjunt ètnico-lingüístic autòcton, a partir probablement ja de representacions de la realitat diferents de les del subgrup anterior, i amb predisposicions ideològiques més proclius a concebre l'actual realitat de manera diferent, pot acceptar la idea d'una altra possible normalitat en què l'adaptació lingüística vindria per part de la població d'origen immigrat i no pas de l'autòctona. Trobaria raonable, doncs, aplicar la *conversa bilingüe*. Els més clarament convençuts ho intenten aplicar però no ho troben pas fàcil en la vida

social real. Ho arriben a fer amb certa facilitat en les relacions amb individus més aviat anònims i en situacions més institucionalitzades que no pas individualitzades, en les quals l'autòcton es troba en una posició de «no subordinació» o de «no absoluta necessitat» (client en un comerç, client que demana algun servei, etc.). Els resulta, però, més difícil de sostenir si els individus que no parlen en català amb qui es relacionen tenen una posició social de cert domini sobre l'autòcton —superior laboral, etc.— o bé existeix clara desproporció numèrica en la composició de l'àmbit en què tenen lloc les interaccions, o en altres situacions en què l'ús del català podria ser avaluat —amb conseqüències— negativament per l'interlocutor o interlocutors d'origen al·lòcton.

Aquesta part de la població també tendirà, probablement, a no aplicar la *conversa bilingüe* quan parli amb individus no-catalanoparlants en situacions informals i amicals, on és altament valorada l'empatia mútua, tot i que poden haver-hi casos en què si existeix una bona relació d'amistat i la norma lingüística és abordada explícitament i obté l'acceptació positiva de l'interlocutor que no parla català, l'autòcton que ho hagi decidit podrà seguir amb força naturalitat la norma de conversa bilingüe. Aquesta norma, però, costarà més de ser implantada amb individus amb els quals s'hagi tingut ja una relació continuada en castellà durant un període més o menys llarg. L'hàbit consolidat de parlar en castellà a *algú específic* es convertirà en una constricció molt potent del canvi de comportament lingüístic.

En totes aquestes avaluacions conscients del canvi de comportament lingüístic hi juga un paper fonamental el significat social del propi canvi de norma. El fet de la subconsciència del comportament no vol dir que les accions habitualitzades perdin el caràcter significatiu per a l'individu (Berger & Luckmann, 1983) donat que com ja afirmà G. H. Mead *awareness or consciousness is not necessary to the presence of meaning in the process of social experience* (1934:77). El trencament d'ex-

pectatives socials generalment acceptades i seguides no és, doncs, un fenomen neutre i és subjecte d'atenció per part òbviament de l'altre individu en interacció i igualment de les altres persones que puguin presenciar la comunicació, tots els quals intentaran cercar les intencions i raons del canvi de norma i avaluaran el fet en conseqüència. La consciència d'aquests fets i de les repercussions de les avaluacions dels altres individus per part de l'actor social és probablement un factor de control normatiu altament decisiu en el manteniment i la persistència dels comportaments socials, donat que l'individu valora i depèn en alt grau de l'apreciació i les consideracions positives dels altres humans amb qui es relaciona (Berger, 1963; Davis, 1984; Milroy, 1987). Són probablement aquest tipus d'elements els que es deuen trobar en la base de les observacions de *speech-convergence* que han estat descrites per Giles i els seus col·laboradors. En la situació analitzada és molt possible que sigui alta la consciència dels individus del grup autòcton que el seu canvi de comportament respecte al grup no-catalanoparlant podria ser interpretat negativament, fet que actua com a element intimidatori per al canvi, a causa de la història de les relacions entre els dos conjunts en contacte, que ha pogut produir fàcilment l'existència d'una violència simbòlica soterrada (Bourdieu, 1982).

Entre els individus que puguin haver-se decidit per l'adopció de la nova norma pot ocórrer sovint, que en una interacció que han decidit de fer-la en català, l'autòcton es trobi parlant en castellà a causa de l'alt grau d'automatització del comportament —respondre en castellà a una emissió en aquest codi— que pot fer que se'n vagi cap aquest idioma, a mica que relaxi l'atenció sobre aquest punt, en especial en els primers temps en què hom vol aplicar el nou comportament. És aquest un fenomen repetidament observat en debats a la televisió en què intervenen membres dels dos grups lingüístics: fins i tot consellers del propi govern català es passen al castellà —en un programa o canal identificats com a catalans— quan responen

a un interlocutor que parla en castellà, en especial quan augmenta el clima del debat i la possibilitat de control conscient del comportament lingüístic disminueix.

La persistència de l'antic comportament i, per tant, la resistència al canvi, sembla venir donada, doncs, fonamentalment bé pel caràcter funcional i subconscient de l'actual conducta lingüística dels autòctons que no troba un context que faci necessari l'activació de l'atenció per tal de revisar-la, o bé pel temor d'una interpretació negativa d'aquest canvi per part dels no-catalanoparlants, donat que no és pas una norma social àmpliament generalitzada i hi ha prou vivències —vàlides o no en l'actualitat— en el grup autòcton per pressuposar i témer possibles reaccions negatives de —si més no— alguns individus del conjunt d'origen immigrant.

4. FONAMENTS PER AL CANVI

L'anàlisi de la persistència demostra que, com en la gran majoria de problemàtiques socioculturals, no ens trobem pas davant d'una situació fàcil de transformar sinó més aviat complexa i de difícil intervenció amb resultats immediats (Nisbet, 1982). Reclamar l'atenció de la població autòctona, donar-li raons perquè es decideixi a canviar la norma d'ús lingüístic amb els no-catalanoparlants amb qui conviu socialment cada dia i vèncer finalment els aspectes d'automatització que caracteritzen l'actual comportament majoritari no sembla ser una tasca fàcil i ràpida sinó més aviat lenta i difícil, de manera especial en el si d'una mateixa generació. Les actuals normes d'ús lingüístic intergrupals estan arrelades en la vida quotidiana catalana i tenen ple i eficaç funcionament. És, per tant, molt més fàcil aconseguir la seva continuïtat que no pas el seu canvi. Trencar ara amb comportaments plenament interioritzats d'una població que els experimenta i els ha experimentat durant anys cada dia com a útils i no conflictius en el context

immediat pot ser una tasca quasi impossible. Pretendre, a més, que una població que durant anys no ho ha fet tingui ara majoritàriament un comportament de divergència lingüística respecte dels individus que no parlen l'idioma autòcton, encara que sigui en un nou context polític més favorable, pot ser una tasca igualment difícil.

Una nova aproximació sobre el problema del canvi dels comportaments lingüístics intergrupals dels autòctons hauria de tenir present fonamentalment, amb tota probabilitat, aquests punts de partida teòrics:

1. Qualsevol canvi massiu dels comportaments lingüístics és de naturalesa lenta i de difícil intervenció *directa* des de les institucions polítiques, en especial en aquells casos en què les formes utilitzades fins al moment compleixen perfectament la seva funcionalitat comunicativa, tant explícitament com pel que fa als significats socials que hi tenen associats. Per això, Bourdieu pot dir que *les «moeurs linguistiques» ne se laissent pas modifier par décrets comme le croient souvent les partisans d'une politique volontariste de «défense de la langue»* (1982: 36). Els usos socials consagren unes determinades actuacions i aquestes són mantingudes per la pròpia interacció social, la qual tendeix a fonamentar-se en normes i expectatives mútues, considerades com a acceptades generalment i com a provocadores d'algun tipus de sanció social si deixen de seguir-se (Davis, 1984). Qualsevol canvi en les expectatives pot ser vist —des de les dues bandes en relació— com a càstig o agressió, cosa que pot repercutir, en el cas que la modificació sigui valorada negativament, en la qualitat de la relació interpersonal. Si la valoració fos positiva, al contrari, la relació personal o bé no patiria cap alteració o bé milloraria, amb la qual cosa s'estimularia la producció del canvi.

2. Els comportaments lingüístics tendeixen a convertir-se —fora d'una situació excepcional de clar conflicte generalitzat, que no és el cas a Catalunya— en molt rutinitzats i subconscients, cosa que permet de suspendre-hi l'atenció i con-

centrar-la més en els significats específics que es vulguin transmetre que no pas en quines formes s'utilitzen en concret.

3. Davant d'una situació de necessitat o de plantejament del canvi, el parlant avaluarà l'oportunitat o no d'aquell i decidirà en conseqüència. Si el considera legítimat i adequat i sense perspectives de resultats inconvenients adoptarà el nou ús i intentarà de dur-lo a la pràctica, tot salvant les dificultats inicials que la pròpia automatització del comportament li pugui produir en la realitat (Bandura, 1982).

A partir d'aquestes tendències generals dels comportaments socioculturals humans, podem assajar de plantejar-nos quines noves bases haurien d'informar possibles noves actuacions dels poders públics sobre la problemàtica de les relacions intergrupals orals. Els punts centrals de la situació catalana semblarien ser el problema de la rutinització funcional/subconsciència/inconsciència majoritària dels comportaments lingüístics i els de motivació/legitimació/interpretació del seu canvi i d'absència d'inconvenients si es duu el canvi a la pràctica. Posat que, a través de massives campanyes en els potents mitjans de comunicació actuals, s'aconseguís cridar veritablement l'atenció de la majoria de la població sobre el comportament lingüístic intergrupals i, a través d'un sentit positiu i de consens, i no pas conflictiu, s'aconseguís justificar/legitimar el fet que ara, de forma majoritària, els autòctons es posessin a parlar en català i no en castellà als al·lòctons que encara no usen el català, resta, a la pràctica, el fet de l'absència d'inconvenients pràctics en el seguiment del nou comportament, element decisiu en el triomf o no d'una nova norma. Deixar de parlar en castellà a les persones que avui encara no parlen català i posar-s'hi a emprar el català pot significar encara avui per als autòctons: a) trobar-se amb dificultats de comprensió d'alguns mots o construccions dels missatges emesos, cosa que perjudica l'eficàcia de l'acte comunicatiu i, doncs, els resultats desitjats, b) sensació d'incomoditat quan l'interlocutor insisteix a continuar parlant en castellà —ja que moltes persones no han arribat a prac-

ticar mai o quasi mai l'expressió en català— amb la qual cosa l'autòcton sent l'obligació empàtica de convergir en un sol codi en la conversa (fenomen de *speech-convergence*), i c) sempre, en el fons, cert temor de la possible reacció negativa (interpretació de la intenció) de l'interlocutor, del qual l'autòcton sap que està acostumat al fet que li contestin en castellà i no en català, encara que parli amb una persona d'origen nadiu. Tots aquests inconvenients, reals avui, han de ser modificats si hom vol que el canvi dels comportaments intergrupals dels catalans sigui un dia una realitat massiva en un termini mitjà.

Els punts a) i b) relatius a la competència receptora i emissora en català per part dels al·lòctons necessiten *temps* per ser resolts. Aconseguir aprofundir l'actual procés de desenvolupament massiu de la comprensió del català per part dels immigrants que avui resideixen a Catalunya demana els suficients canvis estructurals en el pla *macro* per tal que aquesta població tingui un *context* que l'exposi suficientment a missatges de tot tipus en català que li permetin avançar encara més en aquest coneixement. Això vol dir més català que no pas castellà a la televisió, al cinema, a la ràdio, a tot tipus d'ensenyament, més cursos per a adults, més cursos especialitzats per a empreses, etc. Aconseguir vèncer el punt b) —sobre l'expressió en català— demana d'una banda més temps —ja que la població d'edat madura i avançada té més dificultats per poder expressar-se en un idioma après d'adult, i cal centrar-se, doncs, en especial en les noves generacions— i, de nou, canvis estructurals que afavoreixin el català per damunt del castellà, fonamentalment en el sistema escolar i en les activitats d'esbarjo, d'enorme importància en el període de socialització primària dels nous individus d'origen al·lòcton, amb la finalitat que aquesta població pugui desenvolupar realment la seva fluïdesa en català en el moment més òptim i adequat, que sembla ser abans de la pubertat.

Superar el punt c) —la por a una interpretació/reacció negativa per part de l'interlocutor que no parla català (però l'en-

tén)— derivaria automàticament de superar el b), una suficient competència emissora. Si els interlocutors ja responen i tenen la conversa en català, l'autòcton deixa de tenir l'ansietat d'estar parlant en català amb un individu que no usa aquest idioma per expressar-se, i, per tant, ja no hi ha cap por de cap reacció especial, donat que el propi interlocutor, per mitjà del seu ús del català, mostra el seu acord. Com que això, però, pot encara trigar a ser una realitat massiva, la intervenció dels organismes de política lingüística hauria d'anar adreçada mentrestant a resoldre el problema de la legitimació del nou comportament que es vol impulsar. Les accions caldria encaminar-les cap a allò que Watzlawick (1975) anomena «reenquadrament de la situació». Si la població autòctona s'ha d'anar sentint lliure per parlar en català a aquells individus que encara no el parlen ha de reemmarcar la seva percepció de la situació i estar segura que el canvi del seu comportament és plenament justificat i *entès* positivament i no pas conflictivament per la gran majoria del subgrup de no-parlants del català. Des d'aquesta perspectiva, el significat social d'aquest canvi ha de ser enfocant amb arguments positius i no pas negatius. És a dir, els missatges que calgui vehicular no haurien de ser del tipus «és el teu *dret*, no renunciïs mai al català» —el qual no resol la percepció de conflicte per part dels autòctons— sinó, al contrari, del tipus «no posis barreres al futur, facilita la integració social i lingüística», amb el qual es respon a una tendència que ja existeix en segons quines capes de la població d'origen al·lòcton i es transforma en positiu el canvi del comportament dels autòctons. També serien, em sembla, igualment acceptables i necessàries, actuacions encaminades a fer que la població autòctona —tant adulta com infantil/juvenil— parlés en català als *infants* d'origen immigrant —de fet, doncs, a tots els del país— els quals ja aprenen avui el català a l'escola, però es poden trobar majoritàriament en contextos que els continuen condemnant a ser percebuts com a «no catalans» i a ser parlats, doncs, en castellà, a causa de l'associació amb els seus

pares que fan els veïns del barri o els companys autòctons del col·legi. L'atenció al canvi intergeneracional ha de ser, doncs, altament prioritzada i dinamitzada.

La nostra reflexió ens ha anat duent, en conseqüència, a veure que potser el centre d'atenció del problema no ha de ser només el grup autòcton com alhora —i, possiblement, de forma prioritària— el grup d'origen allòcton. Així, en definitiva, hom podria afirmar que l'ús del català amb els immigrants per part dels catalans només augmentarà massivament en la mesura en què els primers parlin també en català o bé, però en menor grau, quan aquests demostrin una acceptació clara i positiva del canvi. De fet, serà finalment, amb tota probabilitat, en el ritme en què la població allòctona passi a parlar en català amb els autòctons (en les noves relacions, per exemple, que vagin establint a partir del moment en què les persones d'origen immigrant es vagin decidint a començar a ser elles les que usin el català i no a l'inrevés) que la situació podrà anar canviant de forma massiva. El canvi generalitzat dels comportaments dels catalans semblaria dependre, doncs, més aviat del canvi del comportament dels immigrants. *La qüestió central del problema sembla ser, no tant com canviar els comportaments dels catalans sinó com contribuir a canviar els dels immigrants.* Es tracta, en definitiva, de com construir una realitat en què, de forma natural, les relacions intergrupals es desenrotllin en català i no en castellà com fins ara. El problema dels autòctons no és, doncs, potser tal problema, sinó que el centre de la qüestió, des d'una perspectiva de comportament social, rau en el fet que són els immigrants els que no parlen en català i no pas que són els autòctons els que parlen en castellà. És, en definitiva, una qüestió de tots dos grups *alhora* que necessita un enfocament global que permeti aprehendre la dinàmica conjunta de la situació, donada la causalitat no lineal sinó circular i retroactiva de qualsevol interacció humana (Elias, 1982).

5. CONCLUSIONS

Des de la perspectiva *pràctica*, sembla possible concloure després de les anàlisis precedents, que les accions de persuasió publicitària destinades a promoure el canvi dels comportaments lingüístics intergrupals dels autòctons tendiran a xocar amb la norma d'ús imperant majoritàriament i l'*obligació* social de ser complida. El màxim que pot aconseguir-se realment en aquesta etapa —segons el nostre parer— i encara no de forma majoritària, pot ser l'ús del català amb no-catalanoparlants en els serveis i comerços i en relacions esporàdiques i anònimes, però no pas en les relacions ja establertes o en les estables de nova creació que no incloguin una actitud de l'interlocutor immigrant clarament positiva o d'acceptació del fet que se li parli en català encara que ell s'expressi en castellà. Igualment pot aconseguir-se potser un avenç en la percepció positiva del canvi de la norma intergrupals per part del conjunt de la societat. El problema, però, ha de ser vist més en el temps i enfocat des de l'actuació prioritària sobre les noves generacions, i, en especial, les de primera llengua castellana.

Les intervencions han de ser preferentment actuacions sobre el pla institucionalitzat de la societat i no tant sobre el pla individual, donada la dificultat d'una intervenció directa sobre aquest darrer nivell. Així, promoure realment i eficaçment l'atenció en català en els serveis públics de qualsevol tipus —oficials i no-oficials—, la més gran presència d'aquest idioma en els mitjans de comunicació, l'ús instrumental preminent del català en la globalitat del sistema escolar i des del seu mateix inici, l'extensió de l'ús del català com a llengua de treball en les empreses públiques i privades, l'ajut per a l'ús del català en les activitats d'esbargiment i esportives, infantils i juvenils, l'estimulació d'una autèntica i creativa cultura de masses en català, l'associació del català amb les activitats més innovadores des de la perspectiva del futur, etc., són algunes pautes de canvis o d'aprofundiments estructurals i d'ac-

cions institucionals que caldria emprendre amb resolució, partint del fet que, en tot cas, seran els canvis en els contextos reals dels individus els que poden anar impulsant la societat catalana cap a una transformació intergeneracional dels comportaments lingüístics. Campanyes potents i globalment organitzades de vehiculació del reenquadrament de la situació de què hem parlat, no veient la situació com un conflicte interènic per al qual es demana una actitud de divergència lingüística interpersonal del tipus flamenc-francès a Bèlgica sinó com un procés d'integració d'interès per al futur dels mateixos immigrants, i de persuasió per a l'ús del català amb la totalitat de la població infantil i juvenil, podrien potser contribuir també a anar fent avançar la situació, tot i que ja hem vist la dificultat del seu impacte en les conductes quotidianes.

Caldrà igualment comptar sempre amb les lleis psico-sociològiques sobre la perpetuació de les normes socials i sobre la dinàmica del canvi dels comportaments dels individus en societat, així com amb la importància dels aspectes relacionats amb el desenvolupament de l'habilitat en l'ús de la competència lingüística. La llei de causalitat no lineal sinó circular en la interacció haurà sempre de ser tinguda en compte en el moment d'analitzar les situacions socials i de plantejar-se el canvi d'alguns dels aspectes. Tant, doncs, com l'anàlisi interna del sistema sobre el qual hom es proposa actuar s'haurà de posar l'atenció en el seu entorn global i en els altres sistemes que s'hi interrelacionen.

Des del punt de vista més purament *teòric*, la situació examinada mostra com les normes d'ús lingüístic són en certa manera autònomes i amb forta tendència a la seva pròpia persistència, mantingudes fortament pel control social, fruit aquest de la interacció i de la necessitat d'estima i d'aprovació mútues per part dels éssers humans. On el canvi és, en tot cas, més propens a produir-se sembla ser en el trànsit intergeneracional, és a dir, en el moment de tenir lloc nous processos de socialització que influiran i caracteritzaran els individus en mul-

titud d'aspectes per a la resta de la seva vida. És en aquest moment quan es desenvolupen competències lingüístiques, es formen i s'adopten normes de comportament, s'adquireixen identitats, etc. (Berger & Luckman, 1983). És el punt crucial del canvi, donada la tendència intrageneracional a la persistència dels comportaments. Algunes innovacions —tot i que discrepin dels comportaments dels adults— poden ser adoptades i esteses, i, encara que una part puguin desaparèixer amb la pròpia evolució de la generació, altres poden quedar assentades i consagrades en el nou estrat social, el qual, de nou, les mantindrà de manera subconscient però alhora socialment coercitiva al llarg de la vida de la generació, si és que no ocorren crisis veritables que facin recomanable el seu canvi o desús.

Els canvis en el comportament lingüístic semblen tenir, en general, una dinàmica no pas diferent dels canvis en d'altres esferes de la conducta social humana. La seva acceptació dependrà probablement de l'avaluació dels seus avantatges i inconvenients a la llum de la representació de cada realitat social concreta. Els canvis legítims i justificats i no inconvenients en aquesta definició de la realitat podran ser vehiculats amb més rapidesa i s'estendran des dels nuclis impulsors fins a la resta de la societat. Els canvis, però, que puguin generar resistències socials, no trobin una acceptació social generalitzada i puguin comportar sancions i inconvenients pràctics en la vida diària tindran moltes més dificultats per a estendre's i arrelar-se, fins al punt que pugui arribar a ser impossible la seva implantació social majoritària. Això no obstant, els canvis lingüístics que impliquin capacitats motores complexes, donada la seva naturalesa d'habilitat individual i social, tendiran a reduir-se a causa precisament de la no predisposició permanent dels éssers humans per al desenvolupament d'aquelles. Així, en el fenomen lingüístic, el major o menor desenvolupament de les seves necessàries habilitats serà un factor important i podrà influir sobre l'extensió dels canvis i sobre les actituds dels individus que protagonitzin aquestes situacions socials. Per

altra banda, el grau de desenvolupament d'aquestes capacitats lingüístiques escapa molt sovint al control del propi individu i depèn de l'estructura dels contextos en què participa.

Finalment, la situació catalana examinada és també il·lustrativa pel que fa al sorgiment de la norma d'ús lingüístic en els encontres intergrupals. Aquesta serà, doncs, fruit tant de les condicions del propi moment i situació com de la història passada dels diferents conjunts humans en contacte. La competència lingüística que fins aleshores hagin desenvolupat els individus, les representacions de la realitat fruit de les seves experiències anteriors i les relacions globals de poder entre els dos conjunts marcaran l'elecció i l'evolució del comportament lingüístic intercomunitari. Si s'avança cap a una integració social profunda i estabilitzada aquesta norma repercutirà amb tota probabilitat en la direcció dels canvis lingüístics que es produiran en el futur en la nova societat amb orígens plurals. Canviar posteriorment la norma inicialment adoptada majoritàriament i consagrada per l'ús quotidià no serà pas un procés fàcil i ràpid i d'intervenció directa sobre els individus sinó, al contrari, una empresa lenta i probablement només d'èxit massiu gràcies a la substitució intergeneracional de la població. La planificació del canvi haurà de fonamentar-se en les actuacions sobre el pla institucionalitzat de la societat —el qual, de manera indirecta, anirà repercutint sobre el pla individual— i en accions complementàries que duguin gradualment a noves percepcions de la situació que permetin donar al canvi desitjat un sentit positiu i d'acceptació general.

Referències bibliogràfiques

- BANDURA, Albert.
1982 *Teoría del aprendizaje social*. Madrid: Espasa-Calpe.
- BASTARDAS I BOADA, Albert.
1986 *The Relation Between Linguistic Context, Behaviour and Competence: The Second Generation of Castilian Speaking Immigrants in Non-Metropolitan Catalonia*. Quebec: Centre International de Recherche sur le Bilinguisme.
- 1987 «L'aménagement linguistique en Catalogne au XXe siècle», a: Maurais, J. (ed.), *Politique et aménagement linguistiques*, Quebec/Paris: Conseil de la Langue Française/Le Robert, pp. 121-158.
- 1989 «Language-Use Extension in Linguistic Normalization Processes: General Patterns and the Catalan Experience», *Catalan Review* vol. III, n. 1 (July), pp. 59-84.
- BERGER, Peter L.
1963 *Invitation to Sociology: A Humanistic Perspective*. Garden City, New York: Anchor Books.
- BERGER, Peter, & T. LUCKMANN.
1983 *La construcción social de la realidad*. Buenos Aires: Amorrortu eds.
- BOIX I FUSTER, Emili.
1989 *Tria i alternança de llengües entre joves de Barcelona: normes d'ús i actituds*. Tesi doctoral, Universitat de Barcelona.
- 1990 «Language Choice and Language Switching Among Young People in Barcelona», a: *Network on Code-Switching and Language Contact. Papers for the Workshop on Concepts, Methodology and Data*. Strasbourg: European Science Foundation, pp. 209-224.

BOURDIEU, Pierre.

1980 *Le sens pratique*. Paris: Les Éditions du Minuit.

1982 *Ce que parler veut dire*. Paris: Fayard.

BOURHIS, Richard Y.

1984 «Cross-cultural Communication in Montreal: Two Field Studies since Bill 101», *International Journal of Sociology of Language* 46, pp. 33-47.

DAVIS, Kingsley.

1984 *La sociedad humana*. Buenos Aires: Eudeba.

ELIAS, Norbert.

1982 *Sociología fundamental*. Barcelona: Gedisa.

GILES, Howard, & R. St. CLAIR (eds.).

1979 *Language and Social Psychology*. Oxford: Basil Blackwell.

GUMPERZ, John J.

1985 *Discourse Strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.

HELLER, Monica.

1990 «The Politics of Code-Switching: Processes and Consequences of Ethnic Mobilization», Paper presented at the 3rd. Workshop of the E.S.F. Network on Code-Switching.

MEAD, G. H.

1934 *Mind, Self & Society*. Chicago: The University of Chicago Press.

MILROY, Lesley.

1987 *Language and Social Networks*. Oxford: Basil Blackwell

NISBET, Robert, T. S. KUHN, et alii.

1979 *Cambio social*, Madrid: Alianza ed.

NISBET, Robert.

1982 *Introducción a la sociología. El vínculo social*. Barcelona: Vicens-Vives.

SCHUTZ, Alfred, & T. LUCKMANN.

1977 *Las estructuras del mundo de la vida*. Buenos Aires: Amorrortu.

TUSON, Amparo.

1985 *Language, Community and School in Barcelona*. Ph. D. Dissertation, Univ. of California, Berkeley.

1990 «Catalan-Spanish Code-Switching in Interpersonal Communication», Paper for the E.S.F. Network on Code-Switching

WATZLAWICK, P., J. WEAKLAND & R. FISCH.

1975 *Changements. Paradoxes et psychothérapie*. Paris: Éds. du Seuil.